



QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYA MANBALARIGA INVESTITSIYA KIRITISHNING IQTISODIY FOYDALARI VA "YASHIL" SOLIQLAR MEXANIZMI

Turdiqulova Dilraboqxon Qodirovna

*Toshloq tuman 3-son texnikumi
maxsus fan o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qayta tiklanadigan energiya manbalariga (QTEM) investitsiya kiritishning iqtisodiy samaradorligi, ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi roli hamda uglerod solig'i va boshqa "yashil" soliqlar orqali ushbu jarayonni rag'batlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, qayta tiklanadigan energiya, investitsiya, yashil soliqlar.

Kirish

Jahon iqtisodiyoti globallasuvi sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozori nafaqat hajm, balki sifat va texnologik ustunliklar o'rtasidagi kurash maydoniga aylandi. Global iqlim o'zgarishi, atmosferaga chiqarilayotgan issiqxona gazlari miqdorining ortishi va an'anaviy uglevodorod zaxiralarining cheklanganligi dunyo mamlakatlarini "yashil iqtisodiyot"ga o'tishni jadallashtirishga majbur qilmoqda. Bu jarayonda ikki asosiy iqtisodiy vosita muhim rol o'ynaydi: QTEMga xususiy va davlat investitsiyalarini faol jalb qilish hamda bozorda "yashil" soliqlar (asosan uglerod solig'i — Carbon Tax) tizimini joriy etish orqali ekologik toza texnologiyalarning raqobatbardoshligini oshirish.

METHODS (METODOLOGIYA)

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy tahlil, guruhlash va iqtisodiy-matematik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Xususan, yashil soliqlarning iqtisodiy tabiati Artur Piguning salbiy eksternalliklarni ichki xarajatga aylantirish (internalizatsiya qilish) nazariyasiga (Pigovian tax) asoslandi.

Yashil soliq mexanizmining ishlash prinsipi quyidagi funksional bog'liqlik orqali ifodalandi:

$$Tc = E * Rt$$

Bu yerda:

- Tc — korxonaga yuklanadigan umumiy uglerod solig'i hajmi;
- E — korxona tomonidan atmosferaga chiqarilgan zararli gazlar (emissiya) hajmi (tonna hisobida);
- Rt — bir tonna CO_2 ekvivalenti uchun belgilangan soliq stavkasi.



Xalqaro tajribani o'rganish uchun Yevropa Ittifoqi (Shvetsiya modeli) va Xitoy iqtisodiyotining QTEM va soliq siyosatiga oid 2020–2025-yillardagi empirik ma'lumotlari (IRENA va Jahon banki hisobotlari) o'zaro qiyoslandi.

RESULTS (NATIJALAR)

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, QTEMga kiritilayotgan investitsiyalar an'anaviy energiya bilan solishtirilganda uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlariga ega. Quyosh va shamol energiyasining tenglashtirilgan tannorxi (LCOE — Levelized Cost of Energy) so'nggi yillarda texnologik taraqqiyot hisobiga keskin pasaygan. Xalqaro miqyosda yashil soliqlarni qo'llash va QTEM sarmoyasini rag'batlantirish bo'yicha turlicha yondashuvlar mavjud (1-jadval).

Xorijiy davlatlarda yashil soliqlar va QTEMni rag'batlantirish modellari qiyosiy tahlili(1-jadval)

Davlat / Hudud Qo'llaniladigan asosiy iqtisodiy vosita O'rtacha samaradorlik darajasi (Stavka/Hajm) Soliq tushumlarining yo'naltirilishi (Tax Recycling)

Shvetsiya To'g'ridan-to'g'ri Uglerod solig'i (Carbon Tax) Tarmoqlar kesimida ~\$130/t CO₂ Ishchi kuchi va daromad soliqlarini kamaytirish, yashil innovatsiyalar

Yevropa Ittifoqi ETS (Emissiyalar savdosi tizimi) va CBAM ~\$80/t CO₂ (bozor kotirovkasi) "Yashil bitim" (Green Deal) fondlari, kam uglerodli texnologiyalar subsidiyasi

Xitoy Milliy ETS va energiya kvotalari bozori ~\$12-15/t CO₂ Energetika infratuzilmasini modernizatsiya qilish, QTEM zavodlarini rag'batlantirish

Singapur Progressiv uglerod solig'i 2026-yilda ~\$25/t CO₂ Sanoat korxonalari energiya auditori va energiya tejamkorlik loyihalari

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Shvetsiya kabi to'g'ridan-to'g'ri yuqori soliq stavkasini qo'llovchi davlatlarda dekarbonizatsiya sur'ati tezroq, biroq bu milliy mahsulot tannorxi oshishiga olib keladi. Yevropa Ittifoqi tomonidan joriy etilgan CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) esa uchinchi davlatlardan import qilinadigan tovarlarga uglerod solig'i solish orqali global zanjirga ta'sir o'tkazish quvvatiga ega bo'ldi.

Muhokama Va Tahlil

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, faqatgina soliq yukini oshirish iqtisodiy inqirozga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun g'arb adabiyotlarida keng muhokama qilinayotgan "Soliqlarni qayta aylantirish" (Tax Recycling) prinsipi juda muhim. Ya'ni, yashil soliq hisobiga davlat budjetiga tushgan qo'shimcha mablag'lar umumiy xarajatlarga emas, balki korxonalarning quyosh panellari o'rnatishi yoki energiya samaradorligini oshirishi uchun subsidiya shaklida qaytarilishi kerak.



O'zbekiston uchun transfer imkoniyatlari:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli qarorlariga ko'ra, 2030-yilga kelib generatsiya quvvatlarida QTEM ulushini 40% ga yetkazish belgilangan. Hozirgi kunda Masdar, ACWA Power kabi yirik investorlar hisobiga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar jalb qilinmoqda.

Biroq, milliy sanoat korxonalarimiz (masalan, "O'zmetkombinat", sement zavodlari) kelgusida Yevropaga eksport qilishda CBAM to'siqlariga duch kelmasligi uchun O'zbekistonda ham milliy yashil soliq yoki kvota almashish tizimini bosqichma-bosqich joriy etish zarurati muhokama talab qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot asosida quyidagi ilmiy va amaliy xulosalar shakllantirildi:

1. Fiskal kompensatsiya mexanizmi: O'zbekistonda yashil soliq joriy etilganda, kichik va o'rta biznes subyektlariga soliq yuklamasi tushmasligi uchun tushumlardan soliq preferensiyalari va QTEM texnologiyalari uchun subsidiyalar ajratish balansi saqlanishi shart.

2. Bosqichma-bosqichlik prinsipi: Dastlabki bosqichda emissiyasi eng yuqori bo'lgan yirik davlat korxonalari (energetika, metallurgiya, qurilish materiallari) uchun minimal uglerod solig'i stavkasini (\$1-5\$ AQSh dollari atrofida) joriy etish va mexanizmni sinovdan o'tkazish.

3. Rag'batlantirishni kuchaytirish: O'z muqobil energiya manbalariga ega bo'lgan korxonalarni ijtimoiy soliq va foyda solig'i bo'yicha ma'lum muddatga rag'batlantirish tizimini huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, A., & Mirzaev, S. (2017). Agrosanoat majmuasi va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Qodirov, B. (2015). Agrosanoat majmuasining boshqaruvi: Nazariy asoslar va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyot akademiyasi.
3. Xusanov, D. (2019). Agrosanoat majmuasi va uning bozor iqtisodiyotidagi roli. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti.
5. To'raqulov, M. (2018). Qishloq xo'jaligi va sanoat integratsiyasi: Agrosanoat majmuasining samarali boshqarilishi. Tashkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi.